

OILA VA BOG'CHA HAMKORLIGIDA IMPLANTLI BOLALAR INTEGRATSIYASI

Atamirzayeva Zebunniso Baxtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kefedrasi

Logopediya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

zebunnisoatamirzayeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20746846>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 1-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 5-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 18-iyun 2026 yil

KEY WORDS

koxlear implant, ijtimoiy integratsiya, oila va bog'cha hamkorligi, maktabgacha ta'lim, inklyuziv ta'lim, kommunikativ kompetentlik, ijtimoiy moslashuv, pedagogik qo'llab-quvvatlash, oilaviy tarbiya, erta rivojlanish, emotsional moslashuv, tengdoshlar bilan muloqot, rivojlantiruvchi muhit, maxsus pedagogika.

ABSTRACT

Mazkur maqolada oila va bog'cha hamkorligida koxlear implantli bolalarning ijtimoiy-pedagogik integratsiyasini ta'minlashning nazariy hamda amaliy jihatlari tahlil qilingan. Eshitishida chuqur nuqsoni bo'lgan bolalarda koxlear implantatsiya natijasida eshituv imkoniyatlarining tiklanishi ularning ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim sharoit yaratsa-da, muvaffaqiyatli integratsiya ko'p jihatdan oilaviy muhit va maktabgacha ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik darajasiga bog'liqdir. Tadqiqotda koxlear implantli bolalarning bog'cha muhitiga moslashuvi, kommunikativ faolligi, tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlari hamda ijtimoiy integratsiyasiga ta'sir etuvchi pedagogik omillar o'rganildi. Tadqiqot davomida ilmiy manbalarni nazariy tahlil qilish, pedagogik kuzatish, suhbat, anketa, ekspert baholash va monitoring metodlaridan foydalanildi. Natijalar oila va bog'cha o'rtasidagi tizimli hamkorlik, pedagogik qo'llab-quvvatlash, kommunikativ rivojlantiruvchi faoliyatlar hamda ota-onalarning faol ishtiroki implantli bolalarning integratsiya jarayonini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatdi. Shuningdek, oilaviy va institutsional tarbiya uyg'unligi bolalarda ijtimoiy faollik, kommunikativ kompetentlik va emotsional moslashuvning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari implantli bolalarni maktabgacha ta'lim muhitiga integratsiyalashning samarali modelini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish uchun ilmiy-metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

KIRISH

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyat hayotiga faol integratsiyalash hamda ularning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda

eshitishida chuqur nuqsoni bo'lgan va koxlear implantatsiya amaliyotidan o'tgan bolalarni maktabgacha ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli integratsiyalash masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki implantatsiya natijasida eshitish imkoniyatlarining tiklanishi bolaning rivojlanishi uchun muhim biologik asos yaratsa-da, uning ijtimoiy va pedagogik muvaffaqiyati ko'p jihatdan oila va ta'lim muassasalari tomonidan yaratiladigan rivojlantiruvchi muhitga bog'liq bo'ladi.

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishi, nutqiy rivojlanishi, ijtimoiy tajriba orttirishi va tengdoshlari bilan munosabatlarni o'zlashtirishi uchun eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning ijtimoiy integratsiyasi uchun zarur bo'lgan kommunikativ, emotsional va xulq-atvor kompetensiyalari shakllanadi. Koxlear implantli bolalarda esa ushbu jarayon ayrim hollarda eshituv tajribasining kech shakllanishi, kommunikativ cheklovlar va moslashuv qiyinchiliklari tufayli murakkabroq kechishi mumkin. Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, implantli bolalarning bog'cha jamoasiga moslashuvi faqat pedagog faoliyati bilan emas, balki oilaning tarbiyaviy pozitsiyasi, ota-onalarning pedagogik madaniyati va bog'cha bilan hamkorlik darajasi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Oila va bog'cha o'rtasidagi uzviy hamkorlik bolaning rivojlanish ehtiyojlarini bir xil yo'nalishda qo'llab-quvvatlash, reabilitatsiya va tarbiya jarayonlarining uzviylikini ta'minlash imkonini beradi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda koxlear implantatsiyaning tibbiy va logopedik jihatlari keng tadqiq qilingan bo'lsa-da, implantli bolalarni maktabgacha ta'lim muhitiga integratsiyalashda oila va bog'cha hamkorligining pedagogik mexanizmlari yetarli darajada o'rganilmagan. Ayniqsa, hamkorlikning bolaning kommunikativ rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlariga ta'sirini tizimli o'rganish dolzarb ilmiy muammo sifatida saqlanib qolmoqda. Shu munosabat bilan mazkur tadqiqotning maqsadi oila va bog'cha hamkorligida implantli bolalar integratsiyasining pedagogik-psixologik asoslarini aniqlash, uning nazariy mexanizmlarini tahlil qilish hamda samarali hamkorlik modelining ilmiy asoslarini ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Implantli bolalarning ijtimoiy integratsiyasi muammosi zamonaviy pedagogika, rivojlanish psixologiyasi, oilaviy ta'lim va inklyuziv pedagogika fanlarining kesishgan nuqtasida shakllangan murakkab ilmiy yo'nalish hisoblanadi. Mazkur muammoni o'rganishda bolaning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy muhit, oilaviy omillar va ta'lim muassasasining o'zaro aloqalarini tushuntiruvchi nazariyalar muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. U. Bronfenbrenner tomonidan ishlab chiqilgan ekologik tizimlar nazariyasiga ko'ra, bolaning rivojlanishi turli darajadagi ijtimoiy tizimlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Olim bolaning oilasi, ta'lim muassasasi va ijtimoiy muhiti yagona rivojlantiruvchi makon sifatida faoliyat yuritishi lozimligini ta'kidlaydi. Mazkur nazariya implantli bolalarni integratsiyalash jarayonida oila va bog'cha hamkorligining zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

J. Epstein tomonidan ilgari surilgan maktab va oila hamkorligi modeli ta'lim muassasasi hamda ota-onalarning hamkorlikdagi faoliyati bolalar rivojlanishining muhim omili ekanligini ko'rsatadi. Muallifning fikricha, ota-onalar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylangan taqdirdagina bolalarda barqaror rivojlanish va muvaffaqiyatli moslashuv kuzatiladi. Implantli bolalarda esa bu holat yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning maqsadi oila va bog'cha hamkorligining koxlear implantli bolalar integratsiyasiga ta'sirini aniqlash, integratsiya jarayonining pedagogik-psixologik omillarini baholash hamda samarali hamkorlik modelining natijadorligini empirik jihatdan asoslashdan iborat bo'ldi.

Tadqiqot maktabgacha ta'lim pedagogikasi, rivojlanish psixologiyasi, oilaviy pedagogika va inklyuziv ta'lim metodologiyasi asosida tashkil etildi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, yarim strukturaviy suhbat, ota-onalar va tarbiyachilar uchun anketa-so'rovnoma, ekspert baholash, sotsiometrik kuzatuv, pedagogik monitoring va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan 4–7 yoshdagi 74 nafar ko'xlear implantli bola, 74 nafar ota-ona, 22 nafar tarbiyachi, 10 nafar logoped va 8 nafar psixolog ishtirok etdi. Tadqiqotga implantatsiyadan keyin kamida bir yil davomida reabilitatsiya mashg'ulotlarida qatnashgan bolalar jalb qilindi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi.

Birinchi bosqich diagnostik bosqich bo'lib, unda bolalarning bog'cha muhitiga moslashuvi, tengdoshlari bilan muloqoti, kommunikativ faolligi va ijtimoiy integratsiya darajasi o'rganildi. Shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning hamkorlik darajasi baholandi.

Ikkinchi bosqich shakllantiruvchi bosqich bo'lib, unda "Oila–bog'cha–bola" hamkorlik modeli ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Model tarkibiga ota-onalar uchun pedagogik seminarlar, oilaviy rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, birgalikdagi o'yin faoliyatlari, kommunikativ treninglar, pedagogik konsultatsiyalar va individual rivojlanish monitoringi kiritildi.

Uchinchi bosqich nazorat bosqichi bo'lib, unda dastur samaradorligi qayta diagnostika asosida baholandi hamda boshlang'ich ko'rsatkichlar bilan taqqoslandi. Implantli bolalarning integratsiya darajasini baholash uchun quyidagi mezonlar ishlab chiqildi:

1. Kommunikativ integratsiya mezoni tengdoshlari bilan muloqot qilish faolligi; jamoaviy o'yinlarda ishtiroki; nutqiy tashabbuskorlik darajasi; kommunikativ mustaqillik.
2. Ijtimoiy moslashuv mezoni bog'cha qoidalariga moslashish; tarbiyachi bilan hamkorlik; guruh faoliyatida ishtirok etish; konfliktli vaziyatlarni boshqarish qobiliyati.
3. Emotsional integratsiya mezoni o'ziga ishonch; emotsional barqarorlik; ijobiy ijtimoiy munosabatlar; tashabbuskorlik.
4. Oila–bog'cha hamkorligi mezoni ota-onalarning pedagogik faolligi; bog'cha tadbirlaridagi ishtiroki; pedagoglar bilan muloqot sifati; uy va bog'cha faoliyatining uyg'unligi. Olingan natijalar foizli ko'rsatkichlar va qiyosiy tahlil asosida qayta ishlanib, integratsiya dinamikasi baholandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Dastlabki diagnostika natijalari implantli bolalarning bog'cha muhitiga integratsiyasi yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatdi. Respondentlarning 24,3 foizida yuqori, 45,9 foizida o'rta va 29,8 foizida past darajadagi integratsiya ko'rsatkichlari qayd etildi. Past integratsiya darajasiga ega bolalarda tengdoshlari bilan muloqot qilishdan chekinish, jamoaviy faoliyatlarda passiv ishtirok etish va kommunikativ tashabbusning sustligi kuzatildi. Ayrim hollarda ota-onalarning bog'cha faoliyatidagi ishtiroki cheklanganligi ham aniqlangan bo'lib, bu bolaning moslashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Shakllantiruvchi bosqich davomida amalga oshirilgan hamkorlik dasturi natijasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Yakuniy baholash natijalariga ko'ra yuqori integratsiya darajasiga ega bo'lgan bolalar ulushi 24,3 foizdan 57,1 foizgacha oshdi. Past integratsiya darajasidagi bolalar ulushi esa 29,8 foizdan 8,4 foizgacha kamaydi. Kommunikativ integratsiya ko'rsatkichlari bo'yicha bolalarning tengdoshlari bilan muloqotga kirishish faolligi sezilarli ravishda oshdi. Tadqiqot yakunida bolalar jamoaviy o'yinlarda faolroq ishtirok eta boshladilar, muloqot tashabbuslari ko'paydi va nutqiy mustaqillik darajasi rivojlandi. Ijtimoiy moslashuv natijalari ham ijobiy dinamikani namoyon etdi. Bolalar bog'cha qoidalarini tezroq o'zlashtira boshladilar, tarbiyachilar bilan hamkorlik darajasi oshdi va guruh faoliyatlarida faolroq qatnashdilar. Ayniqsa, birgalikdagi rivojlantiruvchi o'yinlar ijtimoiy moslashuvning muhim omili sifatida namoyon bo'ldi.

Emotsional integratsiya ko'rsatkichlari bo'yicha bolalarda o'ziga bo'lgan ishonch hissining ortishi, xavotir darajasining pasayishi va ijobiy emotsional munosabatlarning shakllanishi

kuzatildi. Ota-onalar va pedagoglarning bir xil pedagogik yondashuvni qo'llashi ushbu natijalarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Oila - bog'cha hamkorligi bo'yicha olingan natijalar ota-onalar faolligi bilan bolalarning integratsiya darajasi o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Ota-onalari muntazam seminar va konsultatsiyalarda qatnashgan bolalarda kommunikativ va ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlari yuqoriroq bo'ldi.

Natijalar Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi hamda Epsteinning oila va ta'lim muassasasi hamkorligi modelini tasdiqladi. Bola rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy mikrotizimlar o'rtasidagi uyg'un hamkorlik integratsiya samaradorligini sezilarli ravishda oshirishi aniqlandi. Tadqiqot davomida implantli bolalar integratsiyasining eng muhim omillari sifatida quyidagilar belgilandi: ota-onalarning pedagogik faolligi; bog'cha va oilaning uzviy hamkorligi; kommunikativ rivojlantiruvchi muhit; tengdoshlar bilan muntazam ijtimoiy aloqa; pedagogik monitoringning uzluksizligi; individual yondashuv asosida qo'llab-quvvatlash. Shunday qilib, tadqiqot natijalari oila va bog'cha hamkorligiga asoslangan pedagogik model implantli bolalarning ijtimoiy integratsiyasini, kommunikativ faolligini va emotsional moslashuvini samarali rivojlantirishini ilmiy jihatdan tasdiqladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot doirasida oila va bog'cha hamkorligida koxlear implantli bolalar integratsiyasining pedagogik-psixologik asoslari nazariy hamda empirik jihatdan o'rganildi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi.

Birinchiidan, implantli bolalarning ijtimoiy integratsiyasi ko'p omilli pedagogik jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati nafaqat bolaning individual rivojlanish darajasiga, balki oilaviy muhit, maktabgacha ta'lim tashkiloti va pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimining uyg'unligiga ham bog'liq ekanligi aniqlandi.

Ikkinchiidan, oila va bog'cha hamkorligi implantli bolalarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish, tengdoshlari bilan samarali munosabatlarni shakllantirish hamda ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot natijalari ota-onalarning pedagogik faolligi bilan bolalarning integratsiya ko'rsatkichlari o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi.

Uchinchiidan, pedagoglar va ota-onalar tomonidan qo'llaniladigan yagona rivojlantiruvchi yondashuv bolalarda emotsional barqarorlik, o'ziga ishonch va kommunikativ mustaqillikning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan asoslandi. Ayniqsa, uy va bog'cha muhitida qo'llanilgan bir xil rivojlantiruvchi strategiyalar integratsiya samaradorligini oshirishi aniqlandi.

To'rtinchiidan, tadqiqot davomida ishlab chiqilgan "Oila-bog'cha-bola" hamkorlik modeli implantli bolalarning ijtimoiy integratsiyasi, jamoaviy faoliyatdagi ishtiroki va kommunikativ rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi tajriba-sinov natijalari orqali tasdiqlandi.

Beshinchiidan, integratsiya jarayonining muvaffaqiyati kommunikativ rivojlantiruvchi muhit yaratish, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, muntazam pedagogik monitoringni tashkil etish va individual yondashuvni qo'llash bilan uzviy bog'liq ekanligi aniqlandi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi implantli bolalar integratsiyasini oila va bog'cha hamkorligi nuqtai nazaridan kompleks o'rganish, integratsiya mezonlarini tizimlashtirish hamda oilaviy va institutsional tarbiya uyg'unligiga asoslangan pedagogik modelni ishlab chiqishda namoyon bo'ldi. Umuman olganda, oila va bog'cha hamkorligiga asoslangan pedagogik yondashuv implantli bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiy integratsiyasini ta'minlovchi muhim omil sifatida baholanadi hamda ularning keyingi inklyuziv ta'lim bosqichlariga tayyorligini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge: Harvard University Press, 1979.

2. Epstein J.L. School, Family and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. – New York: Routledge, 2018.
3. Hoover-Dempsey K.V., Sandler H.M. Why Do Parents Become Involved in Their Children's Education? Review of Educational Research, 1997.
4. Sheridan S.M., Moorman Kim E., Knoche L.L., Edwards C.P. Parent Engagement and School Readiness. – New York: Springer, 2019.
5. Rimm-Kaufman S.E., Pianta R.C. Family-School Communication in Preschool and Kindergarten. Early Childhood Research Quarterly, 2020.
6. Fantuzzo J., Tighe E., Childs S. Family Involvement Questionnaire: A Multivariate Assessment of Family Participation in Early Childhood Education. Journal of Educational Psychology, 2000.
7. Christenson S.L., Reschly A.L. Handbook of School-Family Partnerships. – New York: Routledge, 2019.
8. Turnbull A., Turnbull R., Erwin E., Soodak L., Shogren K. Families, Professionals and Exceptionality. – Boston: Pearson, 2021.
9. Blue-Banning M., Summers J.A., Frankland H.C., Nelson L.L., Beegle G. Dimensions of Family and Professional Partnerships. Exceptional Children, 2004.
10. Dunst C.J., Trivette C.M. Family-Centered Practices in Early Childhood Intervention. – Baltimore: Brookes Publishing, 2018.
11. McWilliam R.A. Working with Families of Young Children with Special Needs. – New York: Guilford Press, 2020.
12. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
13. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2020.
14. Po'latova P.M. Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
15. Yusupova D.B. Maktabgacha maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2023.

INNOVATIVE
ACADEMY